

EU-Suomi ja Putinin Venäjän odotukset

Helena Rytövuori-Apunen

Viime joulukuussa (14.12.2004) presidentit Vladimir Putin ja Tarja Halonen tapasivat Pietarissa. Valtiojohdon tasolla yhteisymmärrys näyttäytyi hyvänä ja henkilösuhteet lämpiminä. Kahdenvälisyyden seremoniaalisempi puoli sujuu entisin peruskoodein, vaikka tyyli ja ulkopoliittinen toimintaympäristö ovat sitten Neuvostoliiton hajoamisen muuttuneet. Venäjällä on kahdenvälisen suhteiden diplomaattisissa käytännöissä tapana tuoda julki, ettei suhdetta painamassa ole merkittäviä tai sellaisia ongelmia, joita ei yhteisin ponnistuksin pystyittäisi ratkaisemaan. Tällä diplomaattisen melodian avainnuotilla on yleisempi, Suomen-suhteista riippumaton merkitys.

Valtiovallan edustajat ovat meillä joutuneet sen kysymyksen eteen, että jokin Venäjä-suhteissa 'mättää'. Korkeimmilta tahoilta on selitetty, ettei kahdenvälisissä suhteissa ole mitään ongelmaa – itse asiassa moni kehityssuunta on parempi kuin koskaan. Kauppavaihto kasvaa ja rajayhteistyö on viisumikeskustelukitkasta huolimatta edelleen mallikasta.

Ongelmaa on myös poisselitetty nimeämällä arvostelevien äänenpainojen 'todellisiksi' syiksi Suomen ulkopuolisia seikkoja: Kyse on Venäjän ja EU:n suhteista, tai Suomeen kohdistuva arvostelu on pyrkimystä kääntää huomio pois Tsetshenian ongelmista, suurvallan ikaikaista valtopoliittista manipulaatiota siis.

'Finlandisaatio'-keskustelun yhä syvästä traumasta kaiketi johtuu, että meillä ylireagoidaan ja samalla torjutaan kaikki venäläiseltä taholta tuleva huomauttaminen. Torjunnan välineenä on eräänlainen dissosiaation retoriikka, joka erottaa Suomen EU:sta (vika on Venäjän ja EU:n suhteissa, Suomen ja Venäjä suhteissa kaikki on hyvin), tai erottaa sen mitä Venäjä tekee ja sanoo siitä mitä se meidän mielestämme tosiasiallisesti aikoo. Venäjän taholta tulleen ar-

Pilapiirros viittaa viime syksyn hämmäntävään, suhteiden ongelmakohtia esiin tuoneeseen keskusteluun Aamulehti 15.12.2004.

vostelun ytimessä on kuitenkin se, miten Suomi EU:n jäsenenä toimii Venäjään päin.

Jeltsinin aikana Venäjä – kuten Viacheslav Tutshnin kohua herättäneessä TV-esiintymisessään viime syyskuussa vastaan tulevasti totesi – oli "rähmällään", eikä Suomen-suhteista erityisemmin oltu kiinnostuneita Petroskoita kauempana. Suomen virallista politiikkaa ohjeisti Venäjän läntisiin rakenteisiin 'sitouttaminen', johon kuului periaatteellinen ihmisoikeustarkkailu, 'human rights watch'.

Putinin Venäjä ei enää ole suostuvainen tähän altavastaajan rooliin. Ulkopoliitiikan arsenaaliin kuuluu argumentaatio klassisen dialektiikan kaavalla, joka pyrkii haastamaan vastustajan sen omin peustein. Läntistä arvpoliitikkaa syytetään kaksoisstandardeista. Miksei Viron ja Latvian venäläisväestöjä kohdella samalla tapaa kuin vähemmistöjä Balkanilla? Kun Putin lohkaisee Yhdysvaltain presidentinvaalien proseduuriin luotettavuudesta ja Yhdysvaltain ulkoministeriön puhemies vastaa tuottuneena, että mitä muut ajattelevat Yhdysvaltain vaaleista on näiden oma asia, Venäjän ulkoasiainministeriön edustaja toteaa pilke silmäkulmassa,

että tottakai vaaleihin liittyvät kysymykset ovat suvereenien valtioiden sisäinen asia, jotka tulee ratkaista kyseisten valtioiden olemassa olevin juridisin mekanismein [1]. Viittauksen yhteyks Ukrainan presidentin vaalien tapahtumiin on ilmeinen.

Venäläinen kielenkäyttö on retorisesti rikasta, kriittiset äänensävyt joskus nyrkki silmään mutta useimmiten hienovaraisia ja epäsuoria viittauksia, ja uuteen ulkopoliittikan tyyliin kuuluu erilaisten foorumeiden ja auktoriteettitasojen leikki. ”Meillä on demokratia, siis voimme puhua” [2], Venäjältä on perusteltu, mutta kansalaisyhteiskunnasta tässä monikerroksisessa diplomatiassa tuskin kuitenkaan on kyse. Kun asioiden hoitamiselle on useita teitä tyytymättömyys voidaan tuoda julki suhteita tarpeettomasti vahingoittamatta. Vastaava viisaus, vaikkei tuolloin mediajulkisuuden menetelmien, oli käytössä neuvostoajanakin. Suomesa olemme vaihtaneet neuvostoaikojen ulkopoliittisen ’liturgian’ EU:n kvasi-rationaaliseen terminologiaan, jonka puitteissa yhtä olennaista kuin se mitä sanotaan on se mistä vaietaan. Suomi on korkean tason virkamiesseminaarein pyrkinyt tutustuttamaan Venäjää EU:n instituutioiden toimintaan. Näitä käytäntöjä olisi ehkä syytä tuntea puolin ja toisin. Unionin yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan myötä ulkoasiainministeriömme tehtävänä korostuu Venäjää koskevan informaation toimittaminen unionin tulevalle ulkoasiain komissaarille [3]. Tällöin kysytään kykyä valita ja tulkita.

Venäjään päin haasteena on kyky keskustella, ja tähän Putinin ulkopoliittikka antaa uudenlaisia mahdollisuuksia.

Naapuruus ja ’luottamussuhteet’?

Vladimir Putin on maininnut, että hänellä on uransa aiemmilta vaiheilta hyviä muistoja Suomesta. Hänellä on mukavia muistoja monistakin maista, olihan hän jo Pietarin valtiollisen yliopiston assistenttina tavannut Bushin perheen Floridassa ja entisessä Liittotasavallassa neuvostojohdon vierailujen yhteydessä tulkin ominaisuudessa tavannut Saksan nykyjohtoa. Presidenttitytensä alkuvuosina hän halusi korostaa, että ”meille Suomi on erityinen, etuoikeutettu kumppani, sanoisin jopa että se, tiettyssä määrin, on esimerkillinen kumppani” [4]. Edelleen:

”Suomalaiset yrittäjät tuntevat Venäjän hyvin. Ja me tiedämme, että suomalaiset ovat hyvin luotettavia kumppaneita. Kaikki tämä: toisen osapuolen hyvä

tuntemus, suomalaisten kyky työskennellä markkina-talouden olosuhteissa, ja [yhteiskuntien] keskinäinen läpäisy on erittäin hyvä edellytys kontaktien laajentamiselle. [...] Mutta on jotakin tärkeää, erittäin tärkeää, joka tarkasti ottaen on tämän asiointilan ytimessä. Se on mitä edelliset suomalaiset ja venäläiset, ja aiemmin neuvostoliittolaiset poliittikkosukupolvet ovat rakentaneet. Tätä tilannetta voidaan kutsua korkeaksi luottamuksen tasoksi toista osapuolta kohtaan. Tämä on hyvin tärkeää. Se on luonut erittäin hyvän perustan. Ja meidän pitää vaalia sitä.”[5]

Suomen vierailunsa yhteydessä syyskuussa 2001 Putin myös korosti, että Suomella hänen mielestään oli kylmän sodan aikana Euroopassa tärkeä rooli puolueettoman statuksensa vuoksi. ”Tuona aikana se todella jossain määrin oli silta idän ja lännen välillä. Ei ollut sattuma, että Helsingin asiakirja allekirjoitettiin Helsingissä. Se oli merkittävä rooli tuona aikana, eikä Suomi ole menettänyt tuota roolia tänä päivänä” [6]. Federaation ulkoasiainministeriö on sittemmin tarkistanut terminologiaa ja puhunut liittoutumattomuudesta.

’Luottamus’ kajahtaa suomalaisen korvaan neuvostosuhteiden kliseenä. Kansainvälisen politiikan teoriakeskusteluissa luottamus on kuitenkin vakava tutkimusaihe, ja tämän kärkikeskusteluissaan pitkälti angloamerikkalaisen tieteenalan tutkimuskohteena on esimerkiksi Yhdysvaltain ja Kanadan raja. Luottamuksen problematiikkaa tarkasteleva yhteiskuntateoria, joka nojaa pitkälti klassikkososiologi Georg Simmeliin, korostaa, että luottamus on rationaalisen ennustamisen funktionaalinen vastike. Kun emme voi ennustaa todennäköisiä kehityskulkuja, teemme joistakin mielestämme hyvistä syistä ’loikan pimeään’.

Luottamukseen kuuluu kvasi-uskonnollinen uskomuksen elementti, Simmel korosti; se yhdistää järkeilemämme hyvät syyt uskoon. Tiedolliseen prosessiin kuuluu tulkinta joka antaa alustavan aiheen toimintaan, loikka yli tiedon puutteen ’rotkon’ sekä odotus suotuisasta lopputuloksesta. Hyvät syyt luottaa vaille tietoa kumpuavat jollakin tavalla omasta elämäkokemuksesta ja voivat liittyä asioiden tai henkilöiden luonteeseen, instituution ja menettelytapoihin, jne. Luottamus on olennainen osa kaikkea sosiaalista kudosta. Varmaan tai todennäköiseen tietoon perustuva toiminta on sittenkin aika poikkeuksellista jokapäiväisessä ihmiselämässä saati valtioiden välisissä suhteissa [7].

Ei sotaa aio venäläinen milloinkaan, vakuutti Koiton Laulu 70-luvulla, mutta suomalainen sotasukupolvi ei luopunut hokemastaan, ettei ryssän luonne muuksi liukene edes vois-

sa paistaen. Sodanjälkeisestä syvästä epäluottamuksesta johtuen luottamussuhteista Neuvostoliiton kanssa tuli uutta ulkopoliittikkaa linjauksessa Suomessa maan julkinen etu, jota pyrittiin valtiovallan ohjailun avulla edesauttamaan kansalaisyhteiskunnassa. Suomi-Neuvostoliitto Seura läpäisi yhteiskunnan eri kerroksia ja ystävyystoiminta oli vilkasta. 'Luottamus' oli Suomen ja NL:n suhteita säätelevä poliittinen diskurssi, jonka tarkoituksena oli ratkaista sodanjälkeinen epävarmuus ja luoda ennakoitavuutta naapurien suhteisiin.

Luottamusta pyrittiin luomaan myös kansalaisyhteiskunnan avulla, mutta luottamuksesta sosiologisen teorian tarkoittamassa mielessä ei lähtökohtaisesti ollut kyse. Kyse oli sääntöjen rakennelmasta, kirjoitetuista ja kirjoittamattomasta, joihin kuului oletus responsiivisesta, toisen osapuolen odotukset huomioon ottavasta politiikasta sekä tähän liittyvät seuranta- ja valvontamekanismit ja sopimusjärjestelyt, joiden perustana tai kulmakivenä oli YYA-sopimus.

Neuvostoliiton hajottua sääntörakennelma, jonka puitteissa toimintoja voitiin ennakoida ja politiikkaa luoda tarkistaen, ettei se aiheuta odottamattomia seuraamuksia, purettiin. Vastaavankaltaisia luottamusrakenteita, joiden ytimessä on huoli yhteisestä tilasta ja turvatakeet, on sittemmin pystytetty puolestaan EU:n suuntaan. Osa suomalaisista ja baltit omalla korostuksellaan [8] ovat halunneet todeta, että Suomen ja Venäjän 'erityissuhde' on nyt loppu. Tästä seikasta udeltaessa venäläinen diplomatia on halunnut tulkita 'erityissuhteen' merkitsevän tavanomaista hyvää naapuruutta.

Kun Putin presidenttinä ensimmäistä kertaa vieraili Suomessa, *Turun Sanomat* kiirehti tiedustelemaan, millä tasolla poliittinen dialogi Venäjän ja Suomen välillä on, "nyt kun niin sanottu 'erityissuhde' on mennyt?" Varaulkoministeri Alexander Avdeyev vastasi, ettei hän tiedä mitä toimittaja tarkoittaa 'erityissuhteella'. Jos tämä tarkoittaa vilpittömyyttä ja luottamusta poliittisen johdon tasolla, kehittyneitä yhteistyötä kaupan ja taloussuhteiden alalla, eläviä ihmissuhteita, rajanylittävää yhteistyötä, ja toisen osapuolen huolenaiheiden ja tarpeiden huomioon ottamista, "sanalla sanoen kaikkea sitä, mikä kuuluu hyvien naapureiden välisiin suhteisiin, niin kaikki tämä on säilynyt ja jopa mennyt eteenpäin," ja tämä mahdollistaa puhumisen Venäjän Suomen suhteen erityisesti luonteesta [9].

Kun suhteita säätelevät normatiiviset rakenteet on purettu, Venäjälle on jäänyt odotus suo-

malaisten responsiivisesta suhtautumisesta. Putin on nostanut tämän puolen esiin pyrkiessään kokoamaan Venäjää Jeltsinin ajan murroksesta. Naapurisuhteeseen liittyvissä odotuksissa pettymisestä kertoo Tehtaankadun kakkosmiehen Viacheslav Tutshininin syyskuinen puheenvuoro TV:n ajankohtaislähetyksessä. Tutshnin valitti, ettei Suomi ollut niiden kolmenkymmenen kahdeksan valtion joukossa, jotka lähettivät apua Beslanin terrori-iskun jälkihoidossa. "Näin menettelee meidän hyvä ja läheinen naapuri", hän lopetti yliampuvia otsikoita nostattaneen puheenvuoronsa. Valtiojohdon tasolla huomaavaisuus toimi, mutta hallitukselta olisi odotettu hieman enemmän, etenkin kun EU:n puheenjohtajamaan Beslanin tragedian kuumeisina tunteina vaatima selvityspyyntö ei ollut erityisen tahdikas.

'Saksalainen Prinssi'

Putinin erityisavustaja Sergei Jastrzhembskin marraskuussa Venäjän TV:n ajankohtaislähetyksessä esittämä puheenvuoro viittasi Suomen hänen mukaansa omaksumiin asenteisiin Tanskan ja ennen kaikkea Itämeren parrasalueen unionin uusien jäsenmaiden joukossa [10]. "Russofobistiseen blokkiin" liittymistä koskevan arvostelun taustalla nähtiin muutamiin suomalaistenkin eurokansanedustajien allekirjoittama kirjelmä, joka arvosteli Venäjän tapaa juhlia ensi keväänä toisen maailmansodan loppumisen 60-vuotisjuhlaa. Tämä oli yksi insidetti balttien ja Venäjän välisessä mittelöinnissä, ja oli suomalaisilta MEPeiltä arvostelukyvyttöntä mennä siihen mukaan.

Jastrzhembskin puheenvuoro edusti paitsi Putinin kansliaa myös Federaation ulkoasiainministeriötä, ja tuskin tämä yksittäinen loukkaantumisen ja ärtymyksen aihe oli Suomea sivuavien huomioiden koko tausta. Jastrzhembskin voidaan perustellusti nähdä olevan huolissaan asiasta, joka on hyvinkin ajankohtainen. Ulkoministeri Erkki Tuomioja ei ole ainoa, joka on korostanut, että Itämeren alueella EU:n jäsenmaiden olisi tiivistettävä rivejään [11]. Tässä on sellaisen blokkipolitiikan aineksia, joka Venäjän kannalta muistuttaa maailmansotien välisen reunavaltio politiikan asetelmista. Venäjä joutuu Itämeren alueella vastakkain EU:n kanssa. EU:n pienemmät jäsenmaat ymmärrettävästi näkevät multilateralismin oman vaikutusvaltansa perustana, mutta Baltian maat ja Puola ovat Suomelle vähän hankala seura. Parhaassa tapauksessa diplomaattinen energiamme hu-

penee Venäjän ja balttien suhteista aiheutuvien sotkujen selvittämiseen ja oman Nato-optiomme selittelemiseen.

Tiedotusvälineiden tapa tehdä otsikoita lankeaa usein stereotyyppisiin Venäjä-tulkintoihin, jotka ennemmin kuin tämän päivän Venäjästä kertovat perisuomalaisista Venäjän kohtaamisen kaavoista. Kun itse olemme kiinni tulkintavoissamme, voisimme hiukan yrittää ymmärtää Venäjänkin tapaa tarkastella lähialueita historiallisten kokemustensa valossa. Ei ole vaikea huomata, että se 'rajavalli', jota Saksa havitteli rakennettavaksi ensimmäisen maailmansodan aikoina, ja joka alkaisi Suomesta ja kattaisi Baltian maat, Puolan, Romanian ja Bulgarian sekä jatkuisi Kaukaasian alueen kautta Gruusiaan, on rakenteilla Naton laajentumisena – ja myös EU:n naapuruuspolitiikassa, mikäli pyrkimys toteuttaa EU:n ja Venäjän strategista kumppanuutta toteutuu kovin niukasti ja sanktiopolitiikan keinoin.

Itsenäisyyden alkusoittona Suomeen etsittiin saksalaista prinssiä kuninkaaksi, mikä sopi hyvin keisarikunnan strategiaan suunnitelmiin, vaikkei se Euroopan periferiaan parastaan halunnutkaan antaa [12]. Suomi on EU:n uutena jäsenmaana kantanut hyvin kortensa kekkoon. Olemme mukana eurooppalaisessa integraatiossa tiukemmin kuin muut Pohjoismaat, ja pienelle valtiolle ja uudelle jäsenelle ominaisesti olemme kuuliaisesti ottaneet jäsenmaan velvoitteet. On kuitenkin syytä tarkkaan katsoa, missä kysymyksissä ja keiden edun nimissä kutsumme tänne vieraita prinsskejä hallitsemaan.

Unionin Venäjä-politiikka on se politiikan tekemisen ja osaamisen pääoma, johon Suomi Pohjoisen ulottuvuuden aloitteellaan on halunnut panostaa. Venäjän ulkoasiainministeriö on ilmaissut, että EU:n Venäjä-yhteistyön syventäminen voi olla tärkeä osa Suomen EU-puheenjohtajuutta 2006 [13]. Putin kertoi Halosen tavatessaan toivovansa, että Suomi jatkaa omaa positiivista panostaan Venäjän ja EU:n kumppanuuden kehittämiseksi [14]. Ellei Venäjän ja EU:n kumppanuuspolitiikka voi edetä unionin naapuruuspolitiikan välinein, Suomelle jää kysymys alueellisen ja rajat ylittävän yhteistyön toteuttamisesta perinteisen kahdenvälisyyden keinoin, dialogin ylläpitäminen tältä osin ja unionin laajempia poliittisia näkökohtia silmällä pitäen. Tällainen sillan ylläpito ilman unionin liikennettä ei ole kovin kohtuullinen ja kiitollinen tehtävä, eikä meille toisaalta ole edullista kuopata Pohjoista ulottuvuutta ja sen unionin puitteissa tuomaa politiikkapäätömaa. Suomen

edun mukaista on siis parhaansa mukaan edesauttaa kumppanuuden etenemistä.

Kuluvana keväänä Venäjän ja EU:n odotetaan sopivan, millä tavoin unionin naapuruuspolitiikan ns. yhteiset tilat (common spaces) voivat muodostaa osapuolten strategisen kumppanuuden rakennuspalikoita [15]. Agendalla on kysymys 'tiekartoista' (Road Maps), mutta toistaiseksi ei ole selvyyttä, mihin näiden teiden tulisi johtaa eli mitä yhteiset tilat, erityisesti sisäistä ja ulkoista turvallisuutta koskien pitävät sisällään. Ei ole kovin todennäköistä, että keskusteluissa saavutetaan läpimurtoja, vaikka katkeata niiden tuskin annetaan.

Tässä kitkaisessa prosessissa tulee olemaan haaste Suomen puheenjohtajakaudelle paitsi yleisesti niin myös aivan erityisesti: ns. differentioitu naapuruuspolitiikka tarkoittaa, että Pohjoisen ulottuvuus voi antaa alueellisen muodon unionin politiikan yleisemmälle materiaalille. Voimme tällä alueella naapurimme kanssa päättää mitä naapuruuspolitiikan kattamia asia-alueita priorisoimme. Unionin rahoituspolitiikka säätelee sitä, miten prioriteetteja voidaan toteuttaa, ja unioni seuraa sitoutumisen toteutumista. Poliittisen dialogin kannalta on olennaista, että yhteistyötä Venäjän kanssa voidaan kehittää sellaisilla suhteellisen avoimilla alueille, joihin Venäjä voi tulla mukaan omilla ehtoillaan.

On muistettava, että EU:n naapuruuspolitiikka on perusteiltaan turvallisuuspoliittinen aloite, jonka seuranta on korkeimmalla poliittisella tasolla eli komissiolla ja tulevalla ulkoasiain komissaarilla. Tässä rakenteessa Venäjä on EU:n rinnalla toinen 'suurvalta', eikä sen voida olettaa suoraan altistuvan Brysselin normipolitiikalle ja sen instrumenttien aikataulutukselle. Miten siis Suomi voi unionin naapuruuspolitiikan rakenteissa pyrkiä edistämään Venäjän osallistumista EU-yhteistyöhön Pohjoisen ulottuvuuden ajatuksen mukaisesti?

EU:n eteläisellä ulottuvuudella, ns. Euro-med-yhteistyössä, alueellinen ja kahdenvälinen agenda muodostavat toisiaan täydentävät raitteet ('tracks'). Alueellisen politiikan muotoilu on pitkälti bilateraaliveitoista, kahdenvälisiä yhteisaloitteita esitetään monenkeskisen diplomatian foorumeilla (alueen ulkoministeri- ja sektoriministerikokoukset). Suomen pyrkimyksissä ryhdyttää Pohjoisen ulottuvuuden politiikkaa ilmeisesti halutaan korostaa alueellisten neuvostojen (Itämeren valtioiden neuvosto ym.) roolia, ja samalla tavoitteena on painottaa unionin komission mukanaoloa näiden työskentelyssä.

Jotta politiikkaa voidaan kehittää alueen omasta dynamiikasta käsin, tulisi politiikan instrumentteja mietittäessä varmistaa kahden- tai useamman valtion aloitteita alueellisen diplomatian foorumeilla edistämään pyrkivä 'raide' (käyttäen eteläisen ulottuvuuden terminologiaa). Kun monenkeskinen EU-diplomatia asetetaan lähtökohdaksi, joudutaan aina ensin kysymään: mikä on unionin kanta? Näin joudutaan unionin ja Venäjän vastakkainasetteluun ja edellä mainitsemaani hankalaan blokkiasetelmaan.

EU:ssa olemme tottuneet esittämään institutionaalisia ratkaisuja, mutta on myös syytä ottaa lähestymistapojen sisältö kriittiseen tarkasteluun. 'Saksalainen prinssi' on metaforana tullut mieleeni, kun olen tutkimuksissani huomannut Suomen kiperissä kysymyksissä systemaattisesti vetoavan unionin politiikanormeihin ja näin retoriikan keinoin katkaisevan kommunikaation Venäjän kanssa. 'Vieras prinssi' ei ole EU vaan Suomen tapa torjua vaikeat kysymykset vetoamalla unionin politiikkaan korkeimpana normina.

EU on Natoa seuraten muuttunut läntiseksi arvoyhteiseksi. Tämä soveltuu huonosti Venäjä-suhteiden hoitamisen lähtökohdaksi, eikä se lopulta ole suomalaiselle traditiolle ominainen politiikan peruste, vaikka innostuksemme osallistua läntisiin kansainvälisiin järjestöihin, *institutionaalinen ulkopoliittikka*, onkin tätä seikkaa sumentanut. Javier Solana on tuonut esiin vanhan diplomaattisen viisauden, että arvoista voidaan sopia yleisellä tasolla vaikka tulkinat ovat erilaiset [16]. Olennaista on kuitenkin päästä keskustelemaan juuri näistä tulkinnoista, nähdä missä on eriyvyyttä ja missä kohdin tulkintatapojen taustalla olevat keskustelutavat ja ajattelutraditiot ehkä kohtaavat. Emme olela universaalisti päteviä arvoja, vaan ajattelemme, että asioiden suunta ja mieli on yhteinen vaikka konkreettinen viittaussuhde – elämäkokemukseen sidoksissa oleva sanojen käyttöyhteys – on eri. Pohjoisen ulottuvuuden politiikka voi syntyä liikkeestä, jossa etsimme yhteensopivia ja toisiaan täydentäviä rakenteita.

Konkreettisen esimerkin ja politiikan symbolin tarjoaa pyrkimys kehittää jäänmurtajien samanlaista kalustoa ja yhteistä teknologiaa, joka hyödyttää molempia osapuolia. Liikenteen, kaupan ja taloudellisen vuorovaikutuksen sekä koulutuksen alalla löytyy vastaavia rakenteita. Sen sijaan että toimintalinjanamme korostamme 'ei-poliittista' sektoriyhteistyötä tai pidämme ns. matalan politiikan profiilia – leikkaamme omasta toiminnastamme 'poliittisen' keino-

tekoisesti irti ja jätämme tämän unionille – voimme profiloida omaa linjaamme pyrkimyksenä alueellisin näkökohdin kehittää tällaista *pragmatistista arvoyhteisöä*.

Läntisen diskurssin universalistinen arvoyhteisö ja sen keinoin kuuluva sanktiopoliittika ei ole lähtökohta, josta suhdetta Putinin Venäjään voidaan rakentaa. Tällaisen idealismin – amerikkalaisessa versiossaan idealistisen realismin – vastinparina on pragmatismi, mikä ei ole ollenkaan sama asia kuin pragmaattisuus [17]. Kun unionin jäsenenä olemme korostaneet tarvetta 'sitouttaa' Venäjä unionin normeihin, olemme samalla juuttuneet suomalaiselle perinteelle vieraaseen idealismiin – nuorsuomaisten legalismin koski vain Suomen omia oikeuksia, ei sitä miten muiden piti olla. Idealistinen politiikka on erityisen ongelmallinen mikäli EU:n naapuruuspolitiikan suuntaviivoin halutaan kehittää yhteistyötä sisäisen turvallisuuden ja terrorismin torjunnan aloilla Venäjän kanssa.

Taannoinen kysymys Kavkaz Center -Internetsivujen sulkemisesta oli markkinatalouteen liittyvien juridisten mekanismien vuoksi ongelmallinen, eikä kumpikaan osapuoli, Venäjä tai Suomi, halunnut tehdä kysymyksestä diplomaattisesti kiusallista. 'Nootilla' on Suomessa pahamaineinen konnotaatio. Aatteelliselta kannalta asia on hankala, koska se pakottaisi erittelemään erilaisia terrorismin lajeja ja niiden tuomittavuutta. Väkivallan käytön periaatteellinen tuomitseminen on abstraktina arvopoliittikkana yksi versio Woodrow Wilsonin nimen symboloimasta universalistisesta arvopoliittikasta ja ennen pitkää riittämätön politiikan moraalinen peruste.

Liikenne- ja kauttakulkuyhteyksien rakentaminen, jota EU:n ja Venäjän energiayhteistyö edellyttää, merkitsee näiden yhteyksien lisääntyvää haavoittuvuutta terrori-iskuille, ennen kaikkea meri- ja lentoliikenteen mutta myös maaliikenteen osalta. Siinä missä Suomen Pohjoisen ulottuvuuden politiikka on keskittynyt poliittisesti suhteellisen ongelmattomaan ympäristöalan yhteistyöhön Luoteis-Venäjällä, Ruotsi on edennyt jo pitkälle uuden ajan turvallisuusuhkat kattavassa yhteistyössään Itämeren alueella ja Keski- ja Itä-Euroopan valtioiden kanssa. Yhteistyössä ovat keskeisesti mukana myös Valko-Venäjä, Moldova, Ukraina ja Venäjä. Entisenä alueellisena suurvaltana Ruotsi mieltää naapuruuspolitiikan oman alueellisen turvallisuutensa kysymyksenä. Ruotsi ei historiallisista syistä voi olla Suomelle malli, mutta naapuruuspolitiikan turvallisuusyhteis-

työn laajentaminen Venäjän suuntaan on Suomenkin kannalta tarkoituksenmukaista ja tulee ajankohtaiseksi sikäli kuin EU:n ja Venäjän strateginen kumppanuus voi edetä.

Ongelmana on kuitenkin Suomen 'luottamusvaje' (soveltaakseni EU-terminologiaa) suhteessa itänaapuriin. Sillä mitäpä ajattelemme esimerkiksi Putinin seuraavasta lausumasta:

"Jos Venäjä heikentää rajansa suojelua – katsokaamme asioita realistisesti, puhukaamme rehellisesti – Suomi voi joutua kohtaamaan sellaisia ongelmia, joita tätä nykyä koetaan Keski-Aasian alueella, vaikka oudolta ja kaukaiselta tämä voikin näyttää Suomen rajoilta katsottuna. Suomi tulee välittömästi tuntemaan ongelmat, jotka liittyvät huumeiden salakuljetukseen, järjestäytyneeseen rikollisuuteen ja jopa fundamentaalismiin." [18]

Suomalaisesta tulkintamallista lukien sitaatti nostaa pintaan historialliset Venäjän pelkomme. Tekstiyhteydestä käy kuitenkin ilmi, mitä Putin halusi sanoa: Nato ilman Venäjää ei ratkaise tätä Suomen tämän päivän turvallisuuden kannalta olennaista kysymystä.

Suomalainen perspektiivi esiin

Suomen mahdollisesta Nato-jäsenyydestä Putin on sanonut, ettei kysymys anna aiheita hysteriaan – mikä vain pahentaisi tilannetta – mutta yhtä lailla on selvää, ettei Venäjällä tästä pidetä. Putin on halunnut kysyä, mikä on se uhka, johon Naton jäsenyys on vastaus. Baltian maiden Nato-jäsenyyden hän on esittänyt selittyvän nationalististen mielialojen kautta ja tarpeena "ikään kuin jälleen kerran konfirmoida itsenäisyyttä" [19]. Suomalaiselle yleisölle suunnattu sanoma kysyy epäsuorasti, olemmeko samalla tavalla poliittisesti keskenkasvuisia.

Putinin argumentaatioon kuuluu ajatus 'objektiivisesta todellisuudesta' ja 'subjektiivisen' kokemuksen vääristämästä havainnosta. Käytätymistieteellistä käsitteistöä käyttävä puhe tapa on toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä levinneen modernin yhteiskuntatieteen jälkimmäinnejä ja kertoo puheen taustadiskursseista ja ulkopolitiikan vaikuttajaverkoista. Putinin poliittiselle retoriikalle se antaa mielenkiintoisen 'rauhantutkimuksellisen' sävyn – muistuttaahan sanavalinta ja argumentaatiotapa toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä Unescon puitteisiin juurtuneesta yhteiskuntakriittisestä ajattelusta.

Todennettava uhka on turvallisuuspoliittisen ajattelun ikaikainen dilemma, sillä pitäväs-

ti uhkan olemassaolo voidaan verifioida vasta vahingon tapahduttua. Suomalaisten on kuitenkin siitäkkin syystä vaikea vastata kysymyseen 'objektiivisesti' olemassa olevasta uhkasta, ettei kysymys niinkään ole aseistuksesta sinänsä kuin pelosta, että Venäjän poliittinen tilanne voi muuttua, ja tällaisessa pelossa ovat vahvasti mukana omat kansakunnan kokemuksesta nousevat tulkintatavat.

EU:n kehityslinjojen myötä onkin alettu viitata Euroopassa tai muualla maailmassa mahdollisesti esiin nouseviin uhkiin Suomen kansallisen turvallisuuden kannalta varteenotettavina kysymyksinä [20]. Mutta vaikka terrorismi voi selvästikin uhata myös Suomen kansallista turvallisuutta, Lähi-idän tai Pohjois-Afrikan alueellinen sota tuskin sitä suoraan tekee. On ymmärrettävää, että myös Suomen puolustusvoimat jo ammatillisin perustein haluaa olla tunnustettu osa kansainvälistä yhteistyötä, ja myös meidän on syytä osallistua vastuuseen kansainvälisestä turvallisuudesta. Nähtävissä olevassa tulevaisuudessa Naton toimintakenttä on kuitenkin eri kuin EU:n turvallisuuspolitiikan. Suomen Nato-jäsenyyttä koskevassa keskustelussa olisikin paikallaan selkeämmin erityttä kysymykset kansainvälisistä velvoitteista, omasta kansallisesta turvallisuudesta ja alueellisesta puolustuksesta sekä niistä sotilaallisista ja poliittisistä eduista ja riskeistä joita Nato-jäsenyydestä seuraa.

Kansainväliseen yhteistyöhön osallistuvana mutta sotilaallisesti liittoutumattomana maana Suomella on edelleen mahdollisuus sellaiseen aloitteellisuuteen, joka tämän päivän oloissa voi jatkaa 'Helsingin henkeä'. Tämä tarkoittaa sellaisten ratkaisujen etsimistä, joissa keskenään leikkaa – konvergoituu – Naton, EU:n ja Venäjän etu alueen turvallisuuspoliittisen vaikeuden kannalta. Esimerkiksi Pohjolan ydinaseettomuuden ajatuksen ei tarvitse olla naffaliiniin haudattu tilanteessa, jossa Nato on jo hyvän tahdon eleenä ilmoittanut, ettei se sijoita ydinaseita uusiin jäsenmaihin, ja jossa Suomen etu on pysytellä ennalla ehkäisevää ydiniskua koskevien spekulatioiden ulkopuolella. Venäjä ja EU:n suuret jäsenmaat eivät tällaisesta aloitteellisuudesta välttämättä innostu, mutta pienemmällä mailla on kai oman etunsa nimissä lupa diplomatian keinoin testata, miten vakavasti isommat ovat mukana deklaroimassaan multilateralismissa.

Institutionaalisen ulkopolitiikan aikakaudella ajan henki ei tunnu suosivan turvallisuuspoliittista innovointia. Tämä on surullista, sillä

jos mahdollisuuksia nähtiin kun kylmän sodan muurit vielä olivat vankasti pystyssä, minne ne katosivat kun nämä jo oli purettu? Ne katosivat kokonaan toisenlaiseen institutionaaliseen eli instituutioiden auktorisoimaan diskurssiin, diskurssiin joka säätelee mistä puhutaan ja miten.

EU-politiikan ja globaalien tilan korostaminen, ikään kuin maantiede olisi 'loppunut' siinä missä Fukuyaman mukaan historia, on Suomen ulkosuhteita koskevassa ajattelussa ollut käännös vailla uutta avautusta – se on vain vääntänyt kylmän sodan aikana pidetyn ulkopoliittisen nutun nurin. Meidän on arvioitava maailmanpolitiikkaa tässä maailmankolkassa olemisen horisonttia vasten. Oman suomalaisen perspektiivin esiin nostaminen unionin yleisempien näkökohtien ohella kelvannee Venäjällekin, jonka 'multivektoraalinen' ulkopoliittikka realistisen valtiotaidon oppien pohjalta argumentoi molemminpuolisella käytännöllisellä hyödyllä. Toivottavasti ei ole niin, että unionin strateginen tarve luoda suhdetta Venäjään – energiayhteistyö ja sen edellyttämä infrastruktuuri – vasta murtaa suomalaisia asenteita. Tällöinhän siltaan on EU eikä Suomi, ja vaikka unionin rauhanehittelijät voisivat tästä olla tyytyväisiä Suomen panoksesta ei olisi mitään sanottavaa.

VIITTEET

- [1] Russian MFA Information and Press Department Commentary Regarding a Media Question Concerning the Reaction of US State Department Spokesman Adam Ereli to the Words of Russian President Vladimir Putin. Venäjän Federaation ulkoasiainministeriön tiedote 24.12.2004.
- [2] Ks. esim. lähetystöneuvos Viacheslav Tutshninin haastattelu *Helsingin Sanomissa* 19.10.2004.
- [3] EU:n ulkoasiain lähettiläs Javier Solana, haastattelu *Helsingin Sanomissa* 19.10.2004.
- [4] President Putin, Remarks and Answers to Questions at Meeting with Journalists Following Talks with Finnish President Tarja Halonen, St. Petersburg, May 26, 2002. Venäjän Federaation ulkoasiainministeriön tiedote 28.05.2002.
- [5] Presidentti Putinin haastattelu *Helsingin Sanomille* 1.9.2001 Venäjän Federaation ulkoasiainministeriön tiedote 3.9.2001 (englanninkielinen). Ks. myös Putinin puhe Suomen liike-elämän edustajille Helsingissä 3.9. 2001. Venäjän Federaation ulkoasiainministeriön tiedote 6.9.2001.
- [6] Presidentti Putinin haastattelu Suomen Yleisradiolle Moskovassa 1.9.2001. Venäjän Federaation ulkoasiainministeriön tiedote 3.9.2001.
- [7] Esim. Möllering, Guido (2001), 'The Nature of Trust: From Georg Simmel to a Theory of Expectation, Interpretation and Suspension', *Sociology* 35 (2):

403-420; Hoffman, Aaron M. (2002), 'A Conceptualization of Trust in International Relations', *European Journal of International Relations* 8 (3): 375-401.

- [8] Esim. Vitkus, Geminas, 'Changing Security Regime in the Baltic Sea Region'. NATO Euro-Atlantic Partnership Council, Individual Research Fellowship Report, 28.6.2002, s. 6.
- [9] First Deputy Minister of Foreign Affairs of the Russian Federation Alexander Avdeyev Answers Questions from the Russian News Agency RIA Novosti for the Finnish Newspaper Turun Sanomat. Venäjän Federaation ulkoasiainministeriön tiedote 3.9.2001.
- [10] Ks. www.rtr-zerkalo.ru
- [11] Ulkoministeri Erkki Tuomioja, 'Baltic Sea Co-operation in the Changing Europe', puhe Itämeri-instituutin juhlaseminaarissa Tampereella 20.10.2004; Puolan pääministeri Marek Belkan haastattelu, *Helsingin Sanomat*, International Edition 5.1.2005.
- [12] Presidentti Mauno Koivisto on käsitellyt tätä aikakautta teoksessaan 'Itsenäiseksi imperiumin kainalossa. Mietteitä kansojen kohtaaloista'. Tammi 2004, ss. 76-82.
- [13] Alexander Yakovenko, the Spokesman of Russia's Ministry of Foreign Affairs, Answers Russian Media Questions on Russian-Finnish Relations. Venäjän Federaation ulkoasiainministeriön tiedote 10.12.2004.
- [14] Presidents Halonen and Putin underline good relations in St. Petersburg. *Helsingin Sanomat*, International Edition 15.12.2004.
- [15] Economic space; space for freedom, security and justice; space for co-operation on external security; and space for research, education, and culture. Näistä tavoitteista sovittiin EU:n ja Venäjän huipukokouksessa Pietarissa toukokuussa 2003.
- [16] Solana, yllä mainittu haastattelu.
- [17] Vrt. tutkija Arkadi Moshes, haastattelu *Helsingin Sanomissa* 14.12.2004.
- [18] Presidentti Putinin haastattelu Suomen Yleisradiolle Moskovassa 1.9.2001. Venäjän Federaation ulkoasiainministeriön tiedote 3.9.2001.
- [19] Russian President Vladimir Putin, Remarks at Joint Press Conference with President Tarja Halonen of the Republic of Finland, Helsinki, 3.9.2001. Venäjän Federaation ulkoasiainministeriön tiedote 5.9.2001.
- [20] Esim. Puhemies Paavo Lipposen esittämät näkökohdat keskusteluissa duuman kansainvälisten asiain komiten puheenjohtajan Konstantin Kosachevin kanssa Moskovassa kesäkuussa 2004. Venäjän Federaation ulkoasiainministeriön tiedote 30.6.2004.

Kirjoittaja on kansainvälisen politiikan professori (mvs., Venäjä-tutkimus) Tampereen yliopistossa. Hän johtaa Suomen Akatemian Muuttuva Venäjä-ohjelmaan kuuluvaa tutkimushanketta "Uusi ja vanha Venäjä Suomen ja Venäjän suhteiden siirtymäkeskusteluissa". Kirjoitus perustuu esitelmään Tieteen päivillä 2005.